

Jolita Liškevičienė

Akių vaistai, arba Mikalojaus Kristupo Chaleckio „Alegorijos“¹

Šis straipsnis turi du tikslus – pateikti vieno kūrinio ikonografinę interpretaciją, pasitelkiant jo tekstines dalis, bei panagrinėti vaizdo ir teksto santykį. Aptariamasis kūrinys – Mikalojaus Kristupo Chaleckio² knyga „Alegorijos“³ – nebuvo plačiau tyrinėta ir analizuota⁴. Ant vieno Mikalojaus Kristupo Chaleckio „Alegorijų“ knygos egzempliorių antraštinio lapo randame provenienciją, paliktą nežinomo skaitytojo: *Non lectore tuis opus est sed Apolline libris /Vel teipso q[uo]d ais si tamen ipse scias* „Ne skaitytojo tavo knygoms reikia, bet Apolono arba tavęs paties, nes kal-

¹ Straipsnis parengtas pagal Lietuvos mokslo tarybos remiamą mokslininkų grupių projektą „Mikalojaus Kristupo Chaleckio tikėjimo išpažinimo alegorijos ir emblemos“ (Sut. Nr. MIP-035/2015).

² Mikalojus Kristupas Chaleckis – XVII a. 1-oje pusėje LDK gyvenęs didikas eruditas. Plačiau jo biografija pateikiama: Halecki (1937), 251–252; Nowaszczuk, Skwara (2009); Liškevičienė (2015), 85–116.

³ ALLEGORIAE •|| siue || SYNTHEMATA || PER QUÆ AMOR CREATVS || cum amato supernaturali Symbolizant, || & in vnum velut aquæ duæ confluunt. || EX MVSAEO || NICOLAI CHRISTHOPHORI || CHALETZKI de Chaletz, Gladiferi Magni || Ducatus Lithuanie, Wolknien. || Leponen. &c. Capitanei. || A. D. || EXerCebor In ManDatIs tVis, Ps. 118. || VILNÆ, || Ex Typographéo Leonis Mamonicz. [1618] ir lenkiškas šios knygos variantas: ALLEGORIAE. || Albo || Kwiećia modl || gorących wynálezione || dla vnurzenia dusze w || Bogu. || W Wilnie. || w Drukárni Leoná Mamoniczá. || Roku Pańskiego. 1618.

⁴ Knyga yra įtraukta į Lenkijos ir Lietuvos XVII amžiaus lotyniškų ir lenkiškų LDK knygų kontekstą kaip literatūra ir dailę sujungusi kūryba, nors labiau vertinta dėl vaizdų (Pelc (1973); Buchwald-Pelcowa (1981); Patiejūnienė (1998); Pelc (2002), Liškevičienė, (2005)). Šis kūrinys atskiros išplėstinės menotyrinės emblemų analizės iki šiol nesulaukė. Šią spragą užpildo nuo 2015 m. LMT finansuojamas mokslininkų grupės projektas, skirtas jo embleminei kūrybai – „Mikalojaus Kristupo Chaleckio tikėjimo išpažinimo alegorijos ir emblemos“ (MIP-035/2015), du minėti jo veikalai buvo išversti į lietuvių kalbą. Šiame straipsnyje, cituojant M. K. Chaleckio „Alegorijų“ tekstus, pateikiamas Tomo Veteikio vertimas iš lotynų ir graikų kalbų. Toliau, visur kitur cituojant tekstą, vertėjo pavardė nebus rašoma, išskyrus tuos atvejus, jei cituojamas ne jo vertimas.

„Alegorijų“ knygos antraštinis lapas

toje emblemos dalyje, kurios pagrindinė užduotis – praplėsti ir paaiškinti pačią idėją arba ją pagrįsti. Taigi emblemos tapo viena iš patrauklių literatūros formų, kurios atskiras idėjas įkūnijo vaizduose. Kitaip tariant, emblemos žanras į dailės lobyną įnešė daugybę naujų vaizdų su savita simbolika, ir iš esmės vaizdai su tekstais ėmė perteikti net pačias neviausiausias idėjas.

bi jei tik pats žinai“⁵. Savo žinute jis perdavė, kad ir ano laikotarpio skaitytojui ši knyga buvo sunkiai suprantama, ir prašėsi Apolono, galinčio išaiškinti joje paslėptas prasmes. Dar sunkiau ji gali būti suprantama mūsų laiko žmogui ne vien dėl lotynų ir graikų kalbų, bet ir dėl jau visiškai neįprastos emblemos formos – vaizdu ir tekstu perteikto kūrinio bei alegorinio mąstymo, taip būdingo visai baroko epochai.

Knyga mums svarbi kalbant apie vaizdo ir teksto santykį, kuris šiuo atveju yra dvipusis ir neatskiriamas: tik dėl judviejų sąveikos jis veikia kaip tikroji kūrinio esmė. Priminčiau, kad klasikinė emblema prasmę perduoda taip: emblemos temą atskirai padiktuoja inskripcija su ikona, o jų iškeltą mįslę įmena arba skirtingas temas sujungia subskripcija⁶. Jei reikalauja emblemos žanro kompozicija, ši tema dar gali būti išplėtotą ketvir-

⁵ Šis tekstas parašytas nežinomo skaitytojo ant M. K. Chaleckio „Alegorijų“ knygos, saugomos Ukrainos nacionalinėje mokslinėje V. Stefanyko bibliotekoje Lvove, Retų spaudinių skyriuje: CT 78122 I. Provenienciją vertė Ona Daukšienė.

⁶ Henkel, Schöne (1996), XII; Patiejūnienė (1998), 39–75; Liškevičienė (2005), 27–29.

Didiko Mikalojaus Kristupo Chaleckio „Alegorijos“ – tai asmeni-
nių maldų-apmąstymų apie Dievą ir Aukščiausiąjį kūrėją rinkinys, sugu-
lęs į 24 vaizdų ir tekstų alegorijas, buvo išleistas Vilniuje, Leono Mamo-
ničiaus spaustuvėje 1618 m. Spaudinys iškrinta iš to laiko konteksto ne
vien dėl dar neįprastos savo formos, kai simboliniai medžio raižiniai de-
rinami su tekstu, bet ir dėl dar neįprasto literatūros žanro, kuris laviruoja
tarp emblemos, devocinės literatūros ir tikėjimo išpažinimų. Kokio tipo
žanrui galime priskirti asmeninius didiko apmąstymus – savitas maldas-
prašymus, dvasinius troškimus, skirtus Dievui?

Įžangoje „Apie knygą“ nežinomas leidinio „anonsuotojas“, o šian-
dien jau žinomas garsus poetas, jėzuitų akademijos profesorius Lau-
rencijus Bojeris (1561–1619)⁷, pasislėpęs po anagrama⁸, graikiškai nu-
sako pagrindinį šios knygos tikslą: „Visokeriopa tobulyste minkštink
akmenširdiškas krūtines, / Pastūmėk be galo mylėti Dievą ir jį – atsilipti
į meilę; / Ir giliaminčio Chaletskiado išraižytą šlovę apdainuok / Rai-
žiniais, džiuginančiais akį, [ir] pakerinčiais protą vaizdiniais.“⁹ Iš tiesų
spaudinys ne tik džiugina akį, bet ir pakeri protą vaizdiniais, kaip sako
pats autorius, jie yra kaip „balzamas akims“. Autorius apibūdina savo kū-
rinį kaip tam tikras maldas, dvasinius troškimus, kuriuos suvokia kaip
galimybę būti „įkištam gilyn į Dievo iščias: ten glūdėti yra neišmatuoja-
mas malonumas“¹⁰, tačiau pats akcentuoja savo knygos išskirtinumą dėl
joje esančių vaizdų. Jis sako, kad alegorijas „teisingai ir deramai vadinsi
κολλύριον¹¹, tai yra akies vaistu. Juk silpnaregiai, ojai, gimstame ir blankiai
regime“¹². Mūsų kūnišką regėjimą jis vadina „migla“, „mirties įmygiu“,
„[t]odėl akių balzamas yra tyriausias ἐγκάθαρσις¹³ pakylėjimo link, ir vie-

⁷ Jėzuitų akademijos profesorius, graikų ir lotynų kalbų žinovas; žymiausias jo parašytas veika-
las – eiliuotas epas „Karolomachija“; daugiau apie autorių ir jo kūrinių žr.: Bojeris (1992).

⁸ Leidinio vertėjo Tomo Veteikio atradimas – jis, versdamas graikišką eilėraštį, iššifravo anagra-
mą ir nustatė jo autorystę.

⁹ *Allegoriae* (1618), A5.

¹⁰ *Ibid.*, A2.

¹¹ κολλύριον yra balzamas akims.

¹² *Allegoriae* (1618), A2.

¹³ „vidinis apvalymas“.

nintelis sielos vaistas, [sielos], kurios akis teisingai mato, tai yra atskiria nuosėdas ir kiekvieną dvasios priešą¹⁴. Taigi, vaizdai yra suvokiami kaip gydantys, apvalantys, o pačios ikonos vadintos sielos vaistais. Autorius originaliai, su palyginimais paliudija esminę savo alegorijų-emblemų prigimtį – išreikšti tai, kas slepiasi viduje, anot jo, „tai mistiniai paveikslai, iš kurių iškrapštomas išganymas, gyvieji ženklai, nuo kurių yra šokama į aukštybes“¹⁵.

Chaleckio sukurti vaizdai ir tekstai kaip tam tikros maldos ir Dievo apmąstymai, be abejo, galimi sieti su tam tikra maldos ir meditacijos forma. Jis išskiria dvejopo tipo maldas: aktyviausias, vadina „strėlės paleidimus“, ir pasyviausias – „meditacijas“, kaip „ryto raudonis“. Jas sujungus gaunamas „vienas ir kitas, vietoj dviejų: stebėtinas meilės įkūnijimas – tarsi liepsnos, ryjančios šiaudą; čia oras tebūnie liepsna, ugnis – šiaudas, žemė – garai: o šitų iškeliavimas krypsta į žvaigždę – savąjį avilį“¹⁶. Pakilimą jis iliustruoja degančio šiaudo, nuo kurių dūmai kyla į dangų, metafora¹⁷. Dievą vadina savąja žvaigžde – aviliu. Avilio motyvas paremtas Šv. Raštu. Avilys yra Dievo buveinė, nes bitė dažnai vadinama Viešpaties Dievo „paukščiu“ ir laikoma sielos simboliu¹⁸, bitė yra apibūdinama kaip derliaus rinkėja („bitė yra mažutė tarp sparnuočių, bet ji surenka visų saldžiausią derlių“ (Sir 11, 3)). Deganti meilė arba karštos maldos Dievui yra pagrindinė sąlyga sielai rasti kelią į Dangų. Deganti širdis taip pat vienas iš to laiko populiarių simbolių, įkūnijančių pamaldų asmenį ar maldingumą. Nuo XVII a. pradžios ypač išpopuliarėjo vadinamoji „širdies teologija“, tapusi religijos metafora ir nepakeičiamu jos simboliu. Degančios širdies vaizdinys gerai žinomas nuo šv. Augustino dvasingumo, kai jis atkreipė dėmesį į žmogaus širdį kaip į „vidinį žmogų“ (*homo interior*), taip pat plėtota daugelio vienuolių, tarp jų ir jėzuitų,

¹⁴ *Allegoriae* (1618), A2.

¹⁵ *Ibid.*, A2 verso.

¹⁶ *Ibid.*, A2–A2 verso.

¹⁷ Ši metafora paremta Šv. Raštu, kuriame daug kur kalbama apie kylančius dūmus kaip auką Viešpačiui (Išm 2, 2; Iš 29,13; Iš 29,18; Iš 29,25; Kun 1,13) ir kt.

¹⁸ Biedermann (2002), 68.

kai šv. Ignaco Lojolos „Dvasinėse pratybose“ per jo viziją įgavo dvasinio jausmingumo išraišką¹⁹.

Tyrinėjant knygą, kilo klausimas, ar galime šias Chaleckio „Alegorijas“ laikyti tuo metu jau žinomo emblemos žanro kūrinium? Visi kūrinio struktūriniai segmentai yra panašūs į XVI a. pab. – XVII a. populiarius emblemų rinkinius – trinaras (neretai ir keturnares) emblemas. Tik „Alegorijose“ pagrindinė tema formuluojama bilingvine antrašte (senąja graikų ir lotynų k.), kiekvieno raižinio esmė plėtojama išplėstiniame aprašyme, įvardytame „alegorijos“ terminu (*ALLEGORIA*). Ketvirtoji dalis įvardijama „troškimo“ ar „ilgesio“ terminu (*DESIDERIUM*) ir yra ilgiausias veikalo komponentas, juose autorius sutelkė savo prote ir širdyje sukauptus erudicijos ir maldingumo perlus: Šv. Rašto pavyzdžius, krikščionių tikėjimo tiesas, empirinius pastebėjimus, gamtos ir technikos žinias, savo paties retorinius atradimus (naujadarus, netikėtus sugretinimus, analogijas, metaforas, ir kt.)²⁰. Kūrėjo amžininkai šį veikalą irgi pavadino emblemomis, tai randame pačioje knygos įžangoje, kurioje poetiškai kūrinys yra apibūdinamas taip: „Tai aštrių protu gimdai šviežianas / Arba Dievui atsidavusia dvasia Dangų pasieki, / Amžiniais troškimais pastiprini sielą, / Sujungi save su mielu pasaulio Viešpačiu; / Į šitą kreipiesi pamaldžiais prašymais; / Lyg patikimas liudytojas dukart kalba knyga: / Dieviškais apmąstymais tave kalbina / Į širdį dėtis iš dangaus plūstančias liepsnes, / Todėl širdis, kurios stingsta, vėl atšildai, / Netrukus emblemomis, kurios dvasios skvarbumą / Kaip stebuklas primena, išmiklini doruosius. / Skaitytojai, kurie tau Kalebo brūzgynus²¹ / Su manimi tinkamai įžadais skiria, tegu vykdo tvirtus įžadus Dievui.“²² Taigi, čia pažymima abipusė knygos ir maldos nauda – malda – tai kreipimasis į Dievą ir atsakas – į širdį krintančios degančios ugnelės, kurios sušildo ir išmiklina. Anot paties Chaleckio, „Alegorijos, pasireiškia kaip

¹⁹ Davidson (2010), 47.

²⁰ Tomas Veteikis, *Išvados apie M. K. Chaleckio Alegorijų teksto ypatumus*, Mokslininkų grupės projekto MIP-035/2015 tarpinė ataskaita (rankraštis), 2016-10-08.

²¹ Tai gali būti aliuizija ir į patį knygos autorių M. K. Chaleckį, jo „minčių brūzgynus“, tačiau po juo slypi gilesnis Šv. Rašto kontekstas (Joz 21,12, Sk 13,6; 13,30; 14,24).

²² *Allegoriae* (1618), A4.

išmintingos kalbės, sudėtingas žodžio Branduolys, supratimo Medus, Dievo Įsčių analogija²³, tai tekstai, skirti žmogaus dvasiai ir šlovinantys Aukščiausiąjį. Kūrinio konstrukciją beveik „panasią į embleminį leidinį“ pavadino ir lenkų mokslininkas Janusz Pelcas²⁴. Taigi, knyga yra įvardijama ne tik kaip naujiena, šis kūrinys vadinamas emblemomis, kurios yra intelekto produktas, miklina protą, turtina dvasią ir yra „vaistas akims“.

Leidinio pratarinėje nurodoma kūrinio sukūrimo data ir vieta: *Hoc sunt Allegoriae Ruri meo Sidrae, dus sextilis Anno Salutis. 1612* („Šitokios yra Alegorijos manajame kaime, Sidroje, per sekstilio idas²⁵, 1612 Išganymo metais“). Dvieilis su kūrinio parašymo vieta ir data tampa labai svarbiu faktu, nes tekstas buvo parengtas daug anksčiau, nei pasirodė spausdintas jos variantas, t. y. po šešerių metų – 1618. Kokios priežastys lėmė, kad knyga įgavo materialųjį kūną tik po kelerių metų? Šiandien mes galime spėlioti keldami tam tikras prielaidas: gal užtruko dailininko darbas, gal susidarė problemų su spaustuvės paieška²⁶ arba jos galimybėmis įgyvendinti vaizdu ir tekstu paremtą tekstą, ar kokia finansinė paties didiko padėtis neleido parengtam kūriniiui tokį ilgą laiką jau išvysti dienos šviesą.

„Alegorijų“ dalyje visų 24 knygos emblemų – medžio raižinių – kompozicija yra vienoda. Ją sudaro centruotai, pasviruoju šriftu užrašytas emblemos pavadinimas graikiškai, o po juo – didžiosiomis raidėmis išdildintu šriftu lotyniškai, kuris nurodo pagrindinę emblemos kompozicijos temą – jos titulą. Po pavadinimu atspaudžiama apskrita medžio raižinio ikona, įkomponuota į stačiakampį sudvigubintą rėmelį. Po atvaizdu yra didžiosiomis raidėmis įrašas *ALLEGORIA*, po ja – proza parašytas emblemos (pavadinimo ir vaizdo) paaiškinimas. Kitame puslapyje centre komponuojamas užrašas *DESIDERIVM*, o po juo pasviruoju šriftu

²³ *Allegoriae* (1618), A2.

²⁴ Pelc (2002), 190.

²⁵ T. y. rugpjūčio 13 d.

²⁶ Žinome, kad Leono Mamoničiaus spaustuvė 1609–1617 m. neišleido nė vieno kito spaudinio, išskyrus Lietuvos Statutą 1614 m. 1609–1612 m. ji neveikė dėl Vilnių nusiaubusio gaisro. Pagal: Iljaszewicz (1938), 79.

pateikiamas išplėstinis tekstas, parašytas proza, kaip visos tridalės kompozicijos apmąstymas ir temos išplėtimas, jos paaiškinimas. Tokios 24 keturnarės kompozicijos sudaro visą kūrinį, jos nenumuotos. Trumpai pateiksime kiekvienos kompozicijos vizualinę ir ikonografinę analizę.

Dieviško uolumo emblema

[1]. *ZELVS DIVINVS*
(„Dieviškas uolumas“).

ALLEGORIA: Iustus quasi pullus avis nitidae penetrabit ad intima ventris Dei, labia eius velut hiatus, prae amore, & facies ardens comedentis. („ALEGORIJA: Teisuolis tarsi žvilgančio paukščio jauniklis įsiskverbs į Dievo pilvo gelmes, jo lūpos – lyg išsižiojimas dėl troškimo ir degantis valgančio veidas.“)

Pirmame knygos medžio raizinyje į akis krinta išraiškingas Saulės-Žvaigždės-Dievo simbolis ir į jo burną įskridęs paukštis. Iš pirmo žvilgsnio šis kiek neįprastas siužetas primena Švč. Trejybės simbolį, kai triasmenis Dievas vaizduojamas viename symbolyje, tačiau čia nėra Dievo sūnaus (arba kryžiaus ženkle, simbolizuojančio Dievą-žmogų). Akyliau įsižiūrėjus matyti, kad šis simbolis labiau individua-

lus nei įprastas krikščioniškuose dailės siužetuose ir sukurtas remiantis Chaleckio tekstu. Tai Dievą siekiančios pažinti dvasios – žvilgančio paukščio jauniklio pavidalu – įsiskverbimas į Paties Viešpaties vidų, į jo „pilvo gelmes“, į jo „meilės lūpas“. Dievas vaizduojamas kaip vienas Saulės ir Žvaigždės lydinys, dienos ir nakties šviesos simbolis, su rūstesniu žmogaus veidu. Tai Didybės Dievo paveikslas, Viešpaties veidas tarsi „žvaigždė, jos spinduliavimo akimirka, regima saulė“. Paukštis-jauniklis – tai dvasia, tas teisuolis, kuris trokšta patirti Dievo globą ir rasti užuovėją jo glėbyje, „pilvo gelmėje“. Jauniklis kartu yra „dvasios uolumas“, siekiantis įsiskverbti tiesiai į savo Kūrėjo vidų. Pirmoji emblema – tarsi taikiny, visas knygos tikslas – patekti į patį Esysybės centrą ir kartu atverti kelią kitiems dvasios skverbimosi būdams. Tai ta aktyvioji – šau-

naščios stėlės – malda, brautis ir įsiskverbti, kad galima būtų pajusti Dieviškosios galios didybę.

Dvasios išsilaisvinimo emblema

[2]. *ANALYSIS SPIRITVALIS*

(„Dvasios išsilaisvinimas“).

ALLEGORIA: Inferiora hominis in pulverem deducuntur, velut quae mors metit ad interitum. Superiora illius feruient Deo, & lucerne eius non extinguetur. („ALEGORIJA: Žmogaus žemosios dalys bus nukreipiamos į dulkes tarsi tai, ką mirtis nuskina tuo tikslu, kad žūtų. Jo aukštosios dalys tarnaus Dievui, ir jo žibintas neužges.“²⁷)

Emblemos ikonoje vaizduojamas žengiantis pusiau žmogus-angelas-griaučiai, viena koja karste su dalgiu rankoje, o kitoje nešantis degantį žaizdrą. Mikalojaus Kristupo Chaleckio „Troškimų“ dalyje randame beveik visus vaizduojamo simbolio paaiškinimus. Viršutinė žmogaus kūno dalis vaizduojama kaip graiko ar romėno, jo galvą puošia laurų vainikas. Rankoje jis neša ugnies aukurą – tai

sveiko ir šlovingo vyro dalis, kuri skirta Dievui, tai protas ir valia, o nešama ugnis – tai skausni šąžinė. Tai tiksliai nusakyta ketvirtoje dalyje: „Todėl savo aukštesniašias dalis, protą ir valią, nukreipiau į tave, Teisėjau ir mano pagalbininke. Atkūriau ir parengiau tarsi aukojimui savo sąžinės aukurą.“²⁸ Viršutinėje medžio raižinio dalyje dailininkas žmogui papildomai išraižė angelo sparnus, kurie leidžia saugiai pakilti į dangų. Apatinė šio vaizduojamo žmogaus dalis yra kaip giltinė, su krūtinės, dubens ir kojų griaučiais, dalgiu ir karstu – dailėje gerai žinomais mirties simboliais. Tai žemiškoji žmogaus dalis, kuri ir liks žemėje, tad M. K. Chaleckis prašo Viešpaties šiai daliai suteikti atsispyrimo jėgų: „Duoki, kol šiame pasaulyje lyg kape užtrunku, stipraus atsispyrimo jėgų, dan-

²⁷ Tai nuoroda į Šv. Raštą: „Ji mato, kad jos verslas klesti; naktį jos lempa niekad neprigęsta“ (Pat 31,18).

²⁸ *Allegoriae* (1618), A7 verso.

giškojo arsenalo ginklų, patvaraus tvirtumo skydų – tai, ko žemiškos galios nepralaužtų, pasaulio reikalai nenugalėtų.“²⁹ Tekste jis puikiai paaiškina, kodėl gali neužtekti tų jėgų, nes „kiekvienas mano malonumas yra paklusimas kūnui, o mūsų kūnas – malonumų krosnis“. Dievo prašoma atgaivinti sielą, kurią vadina Dievo tarnaitė, ir ją prijungti prie savo meilės spindulio: „padvigubink greitumo akimirką, idant atgaivintum mano sielą, tavo tarnaitę; ir padėtum ją, tarsi degantį žibintą, prie savo meilės spindulio, idant degtų neišsenkamai, šviestų amžinai Tavjje, kuris Vienintelis esi šviesa, šviečianti be pabaigos“³⁰. Taigi, keliaprasmiškai sujungtas vaizduojamas simbolis yra aiškus tik dėl teksto, jis pradeda „kalbėti“ tik vaizdą sujungus su tekstu. Galima sakyti, kad dailininkas, kurdamas emblemą, tiesiogiai rėmėsi teksto aprašymu ir sukūrė emocionalų, išraiškingą ir savitą simbolį, žmogaus dvasios išlaisvinimo emblemą.

[3]. *DVLCEO MYSTICA*
(„Mistinė saldybė“)

ALLEGORIA. Pessulum ostii cordis mei aperui & crevit cogitatio eius, quasi lilium ad aspectum solis: Lilium distillans myrtham primam & guttam nectaris cadentem super labia liquecentis animae meae. („ALEGORIJA: Atvėriau savo širdies vartų sklendę, ir išaugo jos mąstymo galia tarsi lelija, reginti saulę; Lelija, išlašinanti pirmutinę mirą ir nektaro lašą, krinantį ant mano tirpstančios sielos lūpų.“)

Emblemos ikonoje vaizduojama širdis, atvėrusi dureles, virš jos žydi trys lelijų žiedai, nuo kurių laša nektaras. Ši emblemą sukurta tiesiogiai remiantis tekstu, o teksto aprašymai gerai atsispindi atskirose emblemos ikonos detalėse: atvertos durys su vyriais („atvėriau savo širdies vartų sklendę“), širdies viduje išraižyta sėkla („sėklą įleidau į savo širdies slaptavietę,

Mistinės saldybės emblemą

²⁹ Ibid., A7 verso.

³⁰ Ibid.

idant želtų ir bręstų, ir kiltų“) arba akis („atvėriau savo širdies durų sklendę, ir tai, kas yra manyje, neturi jokio apdangalo. Štai, budžiu, idant nekmarkčiau tavo apsilankymo metu“), nuo lelijų laša rasa („rasa, išskritusi medunesės gėlės viršūnėje, tavo nektaras lašais apsvaiginantis“, „palaistytk mano sielą savo įstabiuoju dangišku skysčiu“ ir kt.). Taigi, visos tos emblemos vaizdo subtilios detalės yra paremtos tekstu. Įdomu tai, kad širdį Chaleckis vadina „sielos lūpomis“. Visoje Europoje nuo XVII a. suklestėjo vadinamoji „širdies teologija“. Žmogaus širdis tapo maldingumo metafora, sielos buveine. Širdies motyvas imtas plačiai naudoti emblemikos vaizdų lobyne. Šios simbolikos paplitimo „programiniu“ kūriniu galime laikyti Antonio Wierix'o 1585–1586 m. sukurtą ciklą „Cor Jesu. Amanti Sacrum“ („Šventoji Jėzaus Širdis paskirta tikintiesiems“), šis kardiomorfinis raižinių ciklas padarė stiprią įtaką šios ikonografijos vaizdų paplitimui ir buvo naudotas kaip religinis atvaizdas meditacijų praktikoms³¹. Chaleckio emblemos ikonoje širdis yra ir indas, ir kartu

dirva augti lelijoms. Širdies atvaizdo ir formos paplitimą to laiko kultūroje ir daug vėliau iliustruoja daugybė dailės pavyzdžių³², o Lietuvoje gerai žinoma šv. Kazimiero emblema – širdis, iš kurios išdygusi trižiedė lelija – skirta nešioti ant krūtinės ir atminti jo garbę ir tyrumą³³.

Dievo rūpestingumo emblema

[4]. *CVRA DEI* („Dievo rūpestingumas“).

ALLEGORIA. Sceptri quod egit radices infra, non obliuiscitur Dominus: supra transferet plantationem eius in die qua voluerit. („ALEGORIJA: Skeptro, kuris išleido šaknis žemėn, nepamiršta Viešpats: perkels aukšty n jo sodinius tą dieną, kai panorės.“)

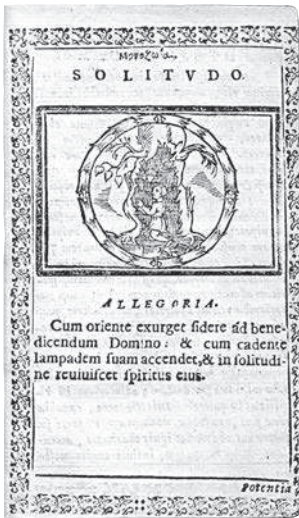
Emblemos ikonoje vaizduojamas ant žemės, tarsi šaknimi į ją įaugęs regimentas, ant jo užmauta karūna –

³¹ Dietz, Stronks (2011), 349–375.

³² Grigioni (2000).

³³ Maslauskaitė (2010), 181.

žemiškos valdžios simboliai. Raižinyje išskirta dangaus sfera, paryškinta gausiais debesimis, o jų centre, pačiame viršuje vaizduojamas trikampis – apvaizdos, Dievo ženklas ir simbolis. Emblemos „Troškimuose“ atsispindi knygos autoriaus rūpestis palikimu, žemės turtų ir valstybės apsauga. M. K. Chaleckis prašo Dievo, kad valstybė būtų apsaugota nuo priešų, puldinėjimų ir užmaršties („Leiski, kad šios mūsų žemiškosios valdos padidėtų, būk atlaidus tarsi tėvas, besigėrintis sūnumis, pagausink mūsų turtus, idant žinotume, kad tik iš tavęs vieno išeina skeptrai ir, tik tau vienam pykstant, lietimu yra išraunami“). Originaliai emblemoje akcentuojamas skeptro įaugimas į žemę, kuris suprantamas kaip siekiantis požemių dugną, kuriame „baiminasi gedimo, puvimo ir kirmino, naikinančio gyvastį“.

Vienumos emblema

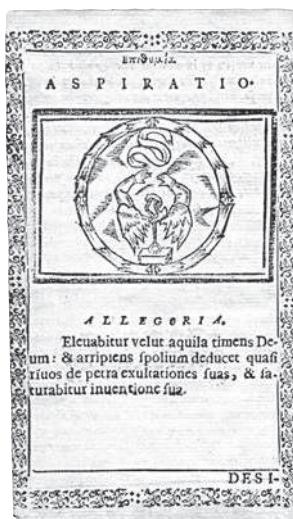
[5]. *SOLITVDO* („Vienuma“).

ALLEGORIA. Cum oriente exurget sidere ad benedicendum Domino: & cum cadente lampadem suam accendet, & in solitudine reuiuiscet spiritus eius. („ALEGORIJA: Su patekančia žvaigžde pakils šlovinti Viešpatį ir su besileidžiančia uždegs savo žibintą, ir vienumoje atsigaus jo dvasia“.)

Emblemos ikonoje vaizduojamas medžio drevėje besimeldžiantis žmogus. Kaip nurodo emblemos pavadinimas, gyvenimas atsiskyrelišškai, vienumoje ir meldžiantis yra puiki galimybė priartėti prie Dievo. Dailininkas pasinaudojo jau egzistuojančia dailės tradicija ir sujungė du gerai žinomus simbolius. Besimeldžiančio atsiskyrelio vaizdavimas medžio drevėje turėjo jau senesnę dailės tradiciją³⁴, Chaleckio emblemoje matome jauno profiliu pavaizduoto

³⁴ Garsus Nyderlandų raižytojas Johan Sadeler (1550–1600) sukūrė mąstytojų ir kelių atsiskyrelių portretinius atvaizdus, kurie pagal jau nusistovėjusią vaizdavimo tradiciją sudarė grafikos lakštų ciklą pavadinimu *Sylvae Sacrae Monumenta sanctorius philosophie quam severa Anachoretarum*. 24 numeriu pažymėtas raižinys yra skirtas šv. Andriui Zorardui, atsiskyrelui ir benedik-

žmogaus atsiskyrėlio atvaizdą, ir greičiau tai yra ne konkretus asmuo, bet atsiskyrėlio simbolis. Tai tas atsiskyrėlis, kuris budi ir dieną, ir naktį, kad patirtų Dievo artumą. Dar vienas simbolis – medis, vaizduojamas vienoje pusėje su lapais, kitoje – sausomis šakomis, tai metų laikus žymintis simbolis, o kartu – Senojo ir Naujojo testamento simboliką įkūnijantis ženklas³⁵. Akivaizdu, kad dailininkas, vaizduodamas tokį medį, tikrai išmanė vaizdavimo tradiciją ir jos analogus.

Dvasinio potraukio emblema

[6]. *ASPIRATIO* („Potraukis“).

ALLEGORIA. Eleuabitur velut aquila timens Deum: & arripiens spoliū deducet quasi riuos de petra exultationes suas, & saturabitur inuentione sua. („ALEGORIJA: Pakils tartum erelis, bijantis Dievo: ir pastvėręs grobį išves tarsi upe-lius iš uolos savo pasišokinėjimus ir bus patenkintas savo išradimu.“)

Medžio raižinyje vaizduojamas tam tikras fantazijos vaisius: ant stačiakampio pagrindo kyla karkasas, ant kurio pritvirtinti erelio sparnai ir iš po jų į dangų kylančios žmogaus rankos. Viršuje, dangaus fone, vaizduojamas plazdantis kaspinas. Galima teigti, kad ši emblema yra tiesiogiai paremta teksto aprašymu, nes be teksto šis atvaizdas būtų sunkiai suvokiamas: „Kadangi mano troškimas plunksnuotas, tiesiantis savo sparnus, kad skristų, kol atrastų paguodą.“ Tai-

gi, emblemoje vaizduojamas ne konkretus simbolis, tarkim, erelis, bet tam tikras pagal tekstą sukurtas konstruktas, tas „patarnaujantis sutvėrimas“ („sparčiau sutvarkyki ir paruoški sau patarnaujantį sutvėrimą“), kuris atsispindi pačiame M. K. Chaleckio tekste. Tai išsakytų metaforų ir simbolių visuma, išreiškianti patį troškimą, jo siekį. Nors autorius gerai žinojo emblemikoje populiarą erelio, paukščių karaliaus, reikšmę,

tinų vienuoliui, gyvenusiam medžio drevėje ir kankinuisiam savo kūną. Trumpą jo biografiją žr.: *The book of Saints* (1966), 57.

³⁵ Plačiau apie medžio simboliką žiūrėti straipsnyje: Liškevičienė (2014), 34–62.

kuris gali tiesiai skristi žvelgdamas į saulę („ir mano pastangos – tartum erelis, vidurdienį snaudžias iki išsekimo; [jo] akims saulė nekenkia nei svilinama jo galva, nei džiovinami ano sąnariai“), tačiau tiesiogiai jo nenaudojo – sukūrė originalų, niekur nematytą, paremtą savuoju tekstu.

Dvasinio apdovanojimo emblema

[7]. *PRAEMIATIO* („Apdovanojimas“).

ALLEGORIA: Non attoletur caput sub pileo regis, nec puluinar so[li]i eius. Quia praecium omne in seruo est. („ALEGORIJA: Nebus aukštinama galva po karaliaus kepure, nei jo sosto pagalvė. Kadangi visa vertė yra vainike.“)

Šis septintasis medžio raizinytis taip pat tiksliai iliustruoja M. K. Chaleckio tekstą. Raizinio apačioje pavaizduota karaliaus sosto pagalvė, ant jos – karūna. Visa tai pasmeigta kalaviju. Būtent tas persmeigimas rodo paties Chaleckio apsisprendimą, pateiktą „Troškimų“ dalyje: „Kadangi garbinimai, palydos, procesijos, puotos, patarnavimai, blizgesys prikaustė mano žvilgsnį lyg staigus apšvietimas ir apgavo mąstymą tarsi paukštį paukštgaudystėje. Ir pamačiau, jog visa tai glūdi tuštybėje ir pagal pačius šiuos dalykus apsvarsčiau panieką jiems. Taigi visiškas mano atsivertimas į tave, vienintelį gėrį, iškiliausiąjį iš gėrių: [tu] pasitikėjimo talpykla, išganyto krantas, paguodų tvanas.“ Taigi, dailininkas čia tarsi pavaizduoja paties Chaleckio išsakytą žemiškųjų vertybių atsisakymą dėl tikrojo vainiko, kuris vaizduojamas raizinio viršuje, danguje, tiksliai pagal tekstą: „Atsiskaitymo dieną, atpildo valandą pateiki vainiką, kurį savo dešine pakabinai danguje, ir uždėki ant galvos, ir apjuosk apie savojo tarno smilkinius.“³⁶ Taigi, dangaus apdovanojimo tikimasi atsisakius žemiškų turtų.

³⁶ *Allegoriae* (1618), B6.

Dvasios viršūnės emblema

[8]. *CACVMEN SPIRITVALE*
(„Dvasios viršūnė“).

ALLEGORIA. Ascendit arbor fundamenta muri: columnis aeneis insidet onus eius: forte est enim, velut ignis eruptio, semen terrae firmitate eludens angustias. („ALEGORIJA: Medis lipa ant sienos pamatų: ant varinių kolonų laikosi jo svoris: kartais juk būna tartum ugnies žybsnis žemės sėkla, tvirtumu įveikianti ankštumas.“)

Emblemos ikona taip pat yra sukurta tiesiogiai remiantis M. K. Chaleckio tekstu. Medžio raižinyje vaizduojamas kiek neįprastas statinys: mūro grindinys, ant jo kolonos, ant kolonų plytinis pagrindas, o ant jo vešintis medis, šakomis siekiantis dangų. Tik iš aprašymo sužinome, kad vaizduojamos varinės kolonos, nes „varinės kolonos yra mūsų dvasinių jėgų stangrumas“, o tvirtas medis išauga net ir

ant mūrinių paviršių: „tarsi medis, pasodintas gyvosios kalvos viršūnėje, tiesiantis savo šakas su gausiomis puošmenomis palei visą savo aukštą kamieną, pro kurį pučia vėjai ir nei ištuština jo galybės, nei išplėš su šaknimis jo sugumbėjimų, kadangi medžio sėkla vešliai apaugo“³⁷. Tekstas paaiškina ir tą aplink medžio kamieną pavaizduotą apvalų iškilimą – tai šaknys ir sugumbėjimai, tvirtai įsikabinę į pavaizduotą paviršių. Taigi, vešlus ir tvirtas medis – „šio gyvenimo ir mūsų laimės viršūnė“, kuriuo galėtumėme pakilti ir gyventi „tau vienam, mūsų Dievui“. Čia medžiui taip pat yra suteikiama jau dailėje įsitvirtinusi simbolika, medis – vienas iš tų augalų, kuris yra visiškai kitoks nei visi kiti žemės augalai, nes labai aukštai yra pakilęs nuo žemės, iki pat dangaus ir net gali suteikti pavėšį. Ši simbolika dažnai naudota emblemose³⁸.

³⁷ Ibid., B7 verso.

³⁸ Henkel, Schöne (1996), 145–186.

Viešpaties aruodo emblema

[9]. *HORREVM* („Aruodas“).

ALLEGORIA: Horreum Domini sublimē, capax millium millium. Manus eius colligant fasciculos, & instaurant numerum probatorum. („ALEGORIJA: Iškilus Viešpaties aruodas, aprėpiąs tūkstančius tūkstančių. Jo rankos suriša pėdus ir atstato avių skaičių.“)

Emblemos ikonoje vaizduojamos iš Dangaus kyšančios rankos, keliančios į dangaus aruodą javų pėdą. Šis atvaizdavimas tiksliai paremtas M. K. Chaleckio „Troškimų“ tekstu: „Ištieski abi savo rankas ir tą gąsdinančią bei vienišą prisikėlimo dieną pastverk mane tarsi patikimų kviečių ryšulį ir laikyk jį sau, kadangi tikrai tau priklauso jį turėti. Ir įkelk jį į savo aruodą, arba saugyklą“. Taigi, „Troškime“ perteiktas paties didiko noras būti įkeltam į Dievo aruodą³⁹. Javų pėdas – dailėje žinomas pamaldumo, eucharistijos

simbolis, kuris panašiai yra suprantamas ir paties M. K. Chaleckio: „tai, kas yra gera ir atrinkta apačioje, aukštybėse taip pat labai panašiai būtų vertinama. Ir kaip subrendę javai pas mus yra surenkami, taip visa, kas užaugo ir subrendo dvasia, tai krypsta į dangų tartum į savo Aruodą“. Raižinyje labai aiškiai pavaizduotas Dangaus aruodas, aptvertas aukšta mūro siena, o šalia jos tarsi būdelė, kurioje nuolat yra sargas. Šis aruodas gan kruopščiai aprašytas pačiame tekste: „Didis sarge aruodo, kurio visą erdvę ir platybę tvoromis uždarė tavo, Viešpatie, lyg didžio budėtojo dėmesingumas, saugotojo protingumas, dangaus tėvo Meilė.“⁴⁰ Galima sakyti, kad emblemos ikona yra originaliai sukurta remiantis tekstu, nors raižinyje daug simbolių, žinomų iš senosios dailės.

³⁹ Javai, kaip tikinčiųjų maistas, dažna Šv. Rašto metafora (Įst 11, 10; Iz 28, 28; Ps 12, 6).

⁴⁰ *Allegoriae* (1618), C.

Dvasios įrankyno emblema

Dangaus atlygio emblema

[10]. *SVPELLEX* („Įrankynas“).

ALLEGORIA. Manus quasi architecti, aut olitoris operantis salutem: incisoria ac tractoria opus habent. Nudus enim artifex vacuus recedet ab opere, neq[ue] prosperabitur otium eius. („ALEGORIJA. Rankos tarsi architekto arba daržovių augintojo, kuriančio sveikatą, reikalauja pjovimo ir daikto traukimo. Juk meistras be įrankių tuščiai bus atsitolinęs nuo darbo ir nebus laimingas jo poilsis.“)

Emblemos ikonoje vaizduojami darbo įrankiai kirvyje: replės, žnyplės, oblius, kamuotis. Čia žaidžiama dviguba žodžio reikšme, kuri kartu reiškia ir namų apyvokos daiktus, rakandus, ir įrankyną. Tekste M. K. Chaleckis daugiau apmąsto atskirus Kristaus kančios simbolius, paversdamas namų apyvokos įrankiais: kryžius kaip kirvis, botagas kaip kūjis iš plieno, vinys kaip skriestuvus, kempinė kaip ąsotis, kopėčios kaip suraišytos virvelės. Emblemos ikonoje labiausiai akcentuojamas kirvis, kuriame išraižomi kiti įrankiai. Kirvis dailėje – kovos ir darbo įrankis, nes po kirvio smūgio dažnai pažyra kibirkštys, rodančios, kad tai susiję su žaibu ir demonišku būtybių naikinimu, todėl dailėje jam dažnai suteikiamos dvasios įrankio, kovojančio su ydomis, reikšmės, būtent šia prasme kirvis vaizduojamas ir tekste („idant tarsi kirviu kirsčiau, kitas ydas ir nukrypinus iškasčiau“⁴¹).

[11]. *COELI PRECIUM* („Dangaus atlygis“).

ALLEGORIA: Tanquam aurora de mane ascendent iusti vestigia: & ab imo terræ aspectum dabunt consideranti se: nec reuoluentur in via sua amplius. („ALEGORIJA: Lyg aušra iš ryto kops aukštyrų teisiųjų pėdos: ir iš žemės gelmės duosis matomi stebinčiajam save; ir savo kelyje daugiau nebeparsiris atgal.“)

⁴¹ Ibid., C2 verso.

Emblemos ikonoje vaizduojamos nuo žemės rutulio kylančios rankos. Įdomu tai, kad subskripcijos tekste kalbama apie pėdas, o vaizduojamos rankos. Matyt, šis apsisprendimas buvo sąmoningas, nes rankų kėlimas, kaip troškimas, skirtas viršutinei žmogaus daliai, kaip dvasios buveinei (žr. į antrąją M. K. Chaleckio emblemą). Remiantis Chaleckio tekstu, matyti, kad kylančios rankos simbolizuoja dorybes, kurios daro pažangą keliose dvasinio pasaulio srityse – teisiųjų gyvenime (tam, kad lenktyniautume), šventume (tam, kad sektume pavyzdžiu), šlovėje (tam, kad trokštume), apdovanojimo galimybėje (tam, kad lauktume), kelionėje (tam, kad keliautume rojūn) ir viltyje (tam, kad išaukštintume). Emblemoje vaizduojamas žemės rutulys, nuo kurio kyla žmogaus dorybių „rankelės“.

Dvasinio gudrumo emblema

[12]. *ASTVVS SPIRITVALIS*

(„Dvasinis gudrumas“).

ALLEGORIA. Turbo ignis & flammaram praece dit faciem eius, & amburet in circuitu inimicos: ponetq[ue] incensum acceptabile super aram capitis sui. („ALEGORIJA: Ugnies ir liepsnų verpetas plyti priešais jo veidą ir apdegina aplinkui priešus: ir padės priimtina smilkymo auką ant savo galvos aukuro.“)

Emblemos ikonoje vaizduojama galva, iš kurios burnos išlindę trys išsišakoję ugnies liežuviai, naikinantys priešus, o juos, remiantis Chaleckio tekstu, galima dar tiksliau įvardyti: tai laikas, kūnas, pasaulis, kurie yra susieti apgavystės dvasia. Ikonoje labai tiksliai vaizduojama tai, kas pateikta „Troškimo“ aprašyme: „Ugnis iš dangaus, pagalbos ugnis tegu eina priešais mano veidą: kaitrių liepsnų verpetas tegu praryja mano įžeidėjus ir išaugęs karštis tegu paverčia pelenais jų išdidumą.“⁴² Panašu, kad ugnies liežuviai paimti iš NT, kai per Sek-

⁴² Ibid., C5 verso.

minių stebuklą Šventoji dvasia „[j]iems pasirodė tarsi ugnies liežuviai, kurie pasidaliję nusileido ant kiekvieno ant jų“ (Apd 2,3). Emblemoje ant galvos vaizduojama deganti žvakė taip pat turi tekstinį paaiškinimą, anot Chaleckio, visos jo maldos tarsi „uždegta žvakė, kuri yra statoma altoriuje: tebus šalia manęs, nuolankiai meldžiančio“. Taigi, dailininkas tas maldas degančios žvakės pavidalu pavaizdavo ant galvos.

Dvasios sunkumo emblema

[13]. *DIFFICULTAS* („Sunkumas“).

ALLEGORIA: Qualis volatus aquilae in medio rotatum super axe strepentium, talis animae carcer decurrentis seculum („ALEGORIJA: Koks erelio skrydis ties ratų, girkždančių ant ašies, viduriu, toks sielos, keliaujančios per pasaulį, aptvaras.“)

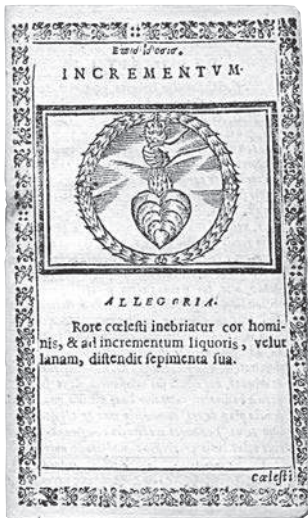
Šioje emblemos ikonoje kalbama apie dvasios buvimą kūne, apie nuolatinis įsipareigojimus jam, apie kūną kaip apie narvą, kuriame dvasia įkalinta žemiškam gyvenimui. Šis įvaizdis autoriaus gan tiksliai nusakytas „Troškime“: „todėl mano siela atsidūrė pataisos buveinėje tartum paukščio, įkišto tarp ankštų apskritimų tarpų, bandančio paskubomis ištrūkti, sparnų kritimas arba plunksnų atsimušimas“⁴³. Tačiau ši emblema labiau negu kitos išduoda autoriaus įkvėpimo šaltinį. Šios emblemos kilmė yra gerai žinoma iš

Andrea Alciato, kuris savo „Emblemų“ knygos XXXIII emblemoje pavaizdavo rutulyje įspraustą skrendantį paukštį su inskripcija *Inviolabile telo Cupido* („Neličiamas Kupidono strėlės“)⁴⁴. Čia turimas dieviškios meilės – dvasios trokštančios Dievo – aspektas, nes rutulys riboja paukščio skrydį. Chaleckio emblemoje vaizduojamas pasaulio rutulyje įspraustas erelis; jis čia kaip dvasios paukštis, sielos simbolis. Galima sakyti, kad nuo Alciato vėlesnėje dailės ikonografijoje paplito paukštis

⁴³ Ibid., C7.

⁴⁴ Alciato (2009), 199–202.

narve kaip žmogaus sielos suvaržymo simbolis. Pavyzdžiui, Hadrianas Junius savo „Emblemų“ knygoje jį pateikia LVI emblemoje⁴⁵. Tai, kad Chaleckis žinojo Alciatą ir jo veikalą apie emblemas, paaiškintų būtent ši emblema: jis buvo įkvėptas šio veikalą ir ėmėsi kurti savąją dvasios emblemų interpretaciją.

Dvasinio gausėjimo emblema

[14]. *INCREMENTVM* („Gausėjimas“).

ALLEGORIA: Rore coelesti inebriatur cor hominis, & ad incrementum liquoris, velut lanam, distendit sepimenta sua. („ALLEGORIJA: Dangiška rasa nugirdoma žmogaus širdis, ir pagal skysčio gausėjimą ji tartum vilna išplečia savo aptvėrimus.“)

Emblemos ikonoje vaizduojama ranka, laikanti širdį. Biblijos požiūriu širdis yra „vidinis žmogus“, „nes žmonės mato, kas regima akims, Viešpats gi veizi į širdį“ (1 Sam 16,7)⁴⁶ ar „kad Kristus per tikėjimą gyventų jūsų širdyse“ (Ef 3,17). Emblemą galima traktuoti kaip nuolat augančios, didėjančios širdies simbolį, nes vaizduojama maža širdis apačioje ir vis didėjantys širdies ratilai, taip perteikiant jos augimą. Didėjimas gan tiksliai aprašytas M. K. Chaleckio tekste: „Įlašinai rasą savo dangiškojo saldumo, prano stančio bet kokį nektarą. Paskleidei ją ir paskai-

tinai augti jos esmę lyg vilną, kuri suvilgoma syvų.“ Dailininkas, galima sakyti, labai tiksliai sekė tekstu, vaizduodamas penkis kartus padidėjusią širdį: „Štai dėl ko, kokiū būdu mano širdis yra sudrėkusi dangiškoju skysčiu ir išplečia savo ankštas ribas, tau laiminant, iki pat penkto padauginimo.“⁴⁷ Šias penkias širdies padidėjimo pakopas autorius išpletoja „Troškimo“ dalyje, širdis didėja „įlašinus“: 1) meilės, 2) pamaldumo, 3) savęs paneigimo (autarnezės), 4) Dievo malonės ir 5) tvirto tikėjimo,

⁴⁵ http://www.emblems.arts.gla.ac.uk/french/dual.php?id2=FJUb056&type2=1&id1=sm658_c2r&type1=2

⁴⁶ *Šventasis Raštas. Senasis Testamentas* (1990).

⁴⁷ *Allegoriae* (1618), C8.

išplaukiančio iš mūsų nuolankumo, lašų. Įdomu, kodėl širdis yra daugiama penkis kartus? Koks šaltinis slypi po šiuo pasakymu, tiksliai nėra identifikuota, tačiau pravartu būtų žvilgtelti į to laiko meditacines praktikas, kurios „didindavo“ širdį. Šv. Augustino, dar kartais vadinto „malonės teologu“, meditacijos buvo skirtos širdžiai ir vėliau stipriai išplėtotos emblemikoje⁴⁸. Tarkim, Ignaco Lojolos „Dvasinėse pratybose“ 335 punkte yra vartojama kempinės metafora, į kurią švelniai įsigeria vandens lašas: „Tiems, kurie nuo gero žengia prie geresnio, gerasis angelas sielą paliečia saldžiai, lengvai ir švelniai, kaip į kempinę įsigeriantis vandens lašas. Blogasis, tuo tarpu, paliečia aštriai, triukšmingai ir neraminančiai, kaip vandens lašas, krintantis ant akmens.“⁴⁹ Taigi, širdis kaip vilnos gabalėlis, girdomas dangiška rasa, didėja ir plečiasi.

Laisvės emblema

[15]. *LIBERTAS* („Laisvė“).

ALLEGORIA: Non sicut Babylon aedificata, aut turris absq[ue] tecto, cara in conspectu Dei structura, super altaria cruenti holocausti acceptabilis. („ALEGORIJA: Ne taip, kaip Babilonas arba bokštas be stogo, brangus [yra] Dievo akivaizdoje statinys, pastatytas ant priimtinos kruvinos deginamosios aukos altorių.“)

Emblemos ikonoje vaizduojamas Babelio bokštas su penkiais tarpniais, simbolizuojančiais penkis žmogaus pojūčius – regą, klausą, skonį, uoslę ir lytėjimą, kuriuos atitinkamai simbolizuoja akis, ausis, lūpos, nosis ir ranka, pirštu rodanti į žiedą. Šie penki pojūčiai išsamiai aprašyti „Troškimo“ tekste. Dailininkas atvaizdavo tiksliai pakopiškai taip, kaip yra aprašyta tekste, aukščiausiai pavaizduodamas regą „tarsi sargybinį savo stebėjimo bokšte, stebintį keliautojus“, žemiau klausą, kad „ištrauktų ir išnaudotų kiekvieną

⁴⁸ Hoyerus (1639).

⁴⁹ Ignacas Lojola, *Dvasinės pratybos*, iš ispanų kalbos vertė Lionginas Virbalas SJ, prieiga per internetą: <http://vienuoliai.w.interiowo.pl/ignacopratybos.html> [žiūrėta 2016-09-27].

garsą ir oro smūgį“, tada skonį kaip „tyrėją, kaip naudingą padėjėją, kad nekryptų į priešybes“, žemiau uoslę, „kad užuostume iš toli tai, kas sveika, ir nutoltume nuo pragaištingo nuodėmės maro“, ir lytėjimą – tarsi karį prie vartų, kad būtų atmušta bet kokia išorinė priešprieša, kad jaustum su tikėjimu ir mąstytum su baimingumu⁵⁰. Šioje emblemoje Babelio bokštas turi nepajudinamo, tvirto, nesugriaunamo dvasios statinio simboliką, nes jį valdo visi penki žmogaus pojūčiai, leidžiantys užtikrinti tikėjimo tvirtumą, taigi, ir pastato stabilumą („Tada iškils geras statinys, mano dvasia, tavo akivaizdoje, ir nekenks jam išgriovimas per amžius“). Biblinė bokšto statyba dažnai simbolizuoja žmonių puikybę, „kai jie savo žemiškomis priemonėmis panorą šturmuoti dangų“⁵¹, tačiau jis buvo pamėgtas baroko dailėje ir dažniausiai įkūnydavo tvirtą statinį, tarsi išmoktą biblijos pamoką, statinį pripildžius ir sutvirtinus tikėjimo dalykais.

Kontempliacijos ir maldos praktikose dažnai siūloma pasitelkti visus penkis pojūčius, norint pasiekti norimą rezultatą. Pavyzdžiui, Ignaco Lojolos „Dvasinėse pratybose“ siūloma, pasitelkus penkis vaizduotės pojūčius, atlikti kontempliacijas: 1) vaizduotės akimis matyti asmenis, medituojant ir kontempliuojant su jais susijusias aplinkybes, ir iš to vaizdo gauti kokios nors naudos; 2) klausytis ausimis, ką kalba ar galėtų kalbėti ir įsigilinant gauti iš to naudos; 3) uosle užuosti ir 4) skoniu pajusti begalinį malonumą ir saldumą sielos dieviškumo, jos dorybių ir visko, priklausomai nuo kontempliuojamo asmens; 5) lytėjimu prisiliesti, pavyzdžiui, apkabinti ir bučiuoti vietas, kur tie asmenys praeina ar sėdi, visuomet stengiantis gauti iš to naudos⁵².

[16]. *CARITAS* („Geraširdiškumas“).

ALLEGORIA: Bonitatem cordis mei librauit, & appendit illud iuxta stateram suam: examinavit & appreciavit magnopere. („ALEGORIJA: Mano širdies gerumą pasvėrė ir atsėvėrė ją pagal savo svertuvą: patikrino ir įvertino labai daug.“)

⁵⁰ *Allegoriae* (1618), D2.

⁵¹ Biedermann (2002), 55.

⁵² Ignacas Lojola, *Dvasinės pratybos*, iš ispanų kalbos vertė Lionginas Virbalas SJ, prieiga per internetą: <http://vienuoliai.w.interiowo.pl/ignacopratybos.html> [žiūrėta 2016-09-27].

Geraširdiškumo emblema

Tyrumo emblema

Emblemos ikonoje vaizduojamos svarstyklės, kurios sveria širdies maloningumą. Troškimo pradžioje kalbama apie prekių ir širdies svėrimą ir įkainojimą, širdies gerumo įvertinimą. Svarstyklės – gerai žinomas teisingumo, tinkamo elgesio įvertinimo įvaizdis, žemiškojo teismo simbolis. Emblemikoje yra gerai žinoma ir emblema, kurioje sveriamas plunksna ir skeptras: plunksna simbolizuoja dorybę, skeptras – valdžią⁵³. Šioje emblemoje Dievo teisingumas sveria tikras dvasines vertybes: širdies dosnumą, gailėstinumą ir meilės „svorį“.

[17]. *PURITAS* („Tyrumas“).

ALLEGORIA: Bonum duxit extendere manum ad infima, vt emundaret vas spurcitiæ, quasi calicem immolationis a stercore & educetur sentina per foramen illius ad deponendum illud in reconditorio. („ALEGORIJA: Gėris paskatino ištiesti ranką į dugną, kad išvalytų nešvarumų indą, tarsi aukojimo dubenį nuo išmatų, ir bus išleidžiamos srutos per jo angą, kad jis pats būtų padėtas sandėlyje.“)

Emblemos ikonoje vaizduojamas indas, panašus į lavabą. Tai kilnojamas arba įtvirtintas praustuvas, susidedantis iš vandens talpyklos ir dubens su nuotėkiu, kuris atsirado senovės Graikijoje, plito Romos kultūroje, o nuo viduramžių įrengiamas bažnyčiose bei vienuolynuose. Vanduo yra nuo seno žinomas skaidrumo, gyvybės simbolis. Emblemoje aiškiai vaizduojamas pats vandens švarinimo mechanizmas, iš dangaus kyšanti ranka pila vandenį į indą, per kurį pratekęs jis išbėga į mažesnį indelį. Galima sakyti, kad ir čia dailininkas nuosekliai laikėsi teksto: „Ištieski savo ranką, labai stiprią, ir pasukinėk, kol

⁵³ Henkel, Schöne (1996), 1430–1436.

mano kūnas netaps tarsi atspindžiu vandenyse, o kai bus atlyginimo laikas, tegu jis būtų laikomas vertu atidėti į indus, neveikiamus gedimo.“⁵⁴ Krikščioniškoje ikonografijoje vanduo paprastai atlieka apvalančiojo elemento vaidmenį – krikšto vanduo nuplauna nuodėmes⁵⁵. Indas čia simbolizuoja žmogaus kūną, kuris, gaudamas Dievo malones, skaistina savo dvasią. Nors emblemos raižinys atrodo ramus, tačiau tekste aprašant žmogaus kūną buvo tikrai nepagailėta vaizdžių epitetų, kaitinančių skaitytojo vaizduotę. Šioje emblemoje gerumas yra dvasios skaistinimo vanduo.

Miklumo emblema

[18]. *SOLERTIA* („Miklumas“).

ALLEGORIA: Bullam natantem extruxit piscator hamos penfiles affixit clauillis vt euocaret de mari piscem omnigenum, & vidit piscem prudentiorem se. („ALEGORIJA: Plaukiojantį burbulą sukūrė žvejys, smeigėmis prikabino nukarančius kablius, idant išviliotų iš jūros visokios rūšies žuvį, ir išvydo žuvį, protingesnę už save.“)

Raižinio tolumoje vaizduojamas žemės rutulys, aplink kurį vaizduojami įvairūs gyviai: jūros, žemės ir fantastinis (jautis, žuvis ir drakonas). Vandenyje dar plaukioja smulkių žuvelių. Tačiau atrodo, kad autorius rėmėsi plačiau žinomu nuo pirmųjų krikščionių paplitusiu simboliu – tikėjimas kaip vandenynas, o žuvis – žmonių sielos. Tad žvejyba – tai iš gausių pasaulio vandenų ištrauktos ir sužvejotos, t. y. išgelbėtos, žmonių sielos. Didžiausia žuvis, protingesnė už save, yra Jėzus, kurio vardas reiškia arkrostichą – sudarytą iš pirmų jo vardo raidžių „Jėzus Kristus, Dievo sūnus, Atpirkėjas“⁵⁶.

⁵⁴ *Allegoriae* (1618), D5.

⁵⁵ Biedermann (2002), p. 459.

⁵⁶ Graikų kalba *Ichthys* (Iesus Christos Theou Hyios Soter), pagal: Biedermann (2002), 505.

[19]. *RELVCTATIO* („Spyriojimas“).

Spyriojimosi emblema

ALLEGORIA. Virtute paucilla non profeci: propterea paravi mihi clauem, vt confunderem vires reluctantis. („ALEGORIJA: Dėl menkutės dorybės nepasiekiau: dėl to parengiau sau raktą, kad supainiočiau besispyriojančiojo jėgas.“)

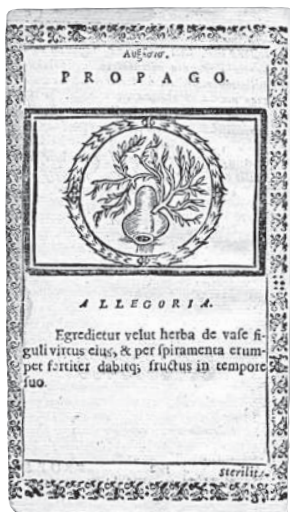
Emblemos ikonoje vaizduojamas sunkiai suprantamas įrenginys. Remiantis tekstu galima būtų tik įsivaizduoti, kad pateikti du vienas su kitu sujungti fizikiniai kūnai, kurių vienas turi regimento viršūnę (dvasia ir kūnas?). Troškimuose kalbama apie kūno paklydimą, nuodėmę, kuri suteršė visą žmoniją. Vaizduojamasis įrenginys yra tas „saugiklis“, dorybės apsauga, sergsinti žmogaus dvasią nuo paklydimų.

[20]. *SECVRITAS* („Saugumas“).

Nuolankumo emblema

ALLEGORIA: Paravit arma vasa irae suae, & extendit rete in circuitu aduersus vltorem, quia humilitatem dilexit nimis. („ALEGORIJA: Paruošė ginklus – indus savo pykčiui ir ištempė tinklą aplinkui nuo keršytojo, kadangi nepaprastai pamilo nuolankumą.“)

Emblemos ikonoje vaizduojamas žvėris garde, aptvertame iš trijų pusių aukštesne tvorele, o iš priekio pridengtame tik dviem rykštėmis. Žvėris vaizduojamas ramiai ir nuolankiai gulintis, tačiau virš gardo pakibęs vadinamasis Jupiterio žaibas, galintis bet kada sustabdyti sumaniusį pabėgti žvėrį. Žaibas – „dangiškosios“ elektros iškrova, žemei teikianti ugnį. Krikščionybės laikais žaibas neretai liudijo tiesioginį Dievo buvimą ar jo atpildą. Renesanso emblemikoje žaibas tapo žmonėms nesuvaldoma apvaizdos išpėjamoju ženklui. Akivaizdu, kad ir Chaleckio emblemoje perteikiama Dievo rūstybės, griežtumo išraiška, galinti pažaboti ir plėšrų žvėrį.

Dvasinio atžalyno emblema

[21]. *PROPAGO* („Atžalynas“).

ALLEGORIA. Egredietur velut herba de vase figuli virtus eius, & per spiramenta erumpet fortiter dabitq[ue] fructus in tempore suo. („ALEGORIJA: Išlįs lyg žolė iš puodžiaus indo jo dorybė, pro plyšius stipriai išsiverš ir savo laiku duos vaisių.“)

Emblemos ikonoje vaizduojama iš puodynės išdygusi šakelė, giminės atžala. Puodynė Chaleckio tekste – kaip netobulas kūnas, prastas puodžiaus darbo indas, kurį prašo padaryti tobulesnį, leisti sužaliuoti žolei. Panašu, kad šis „Troškimas“ buvo paremtas Chaleckio prašymu turėti atžalų, kad galėtų pratęsti savo giminę. „Taisyki mūsų buveinės trūkumus, į jos tamsumą savo šviesą įneški: tegu turi išėjimą brandos metu pagarbios tavo, Viešpatie, baimės sėkla iš mūsų širdžių. Jos išėjimas tegu būna tartum žaliuojančios

žolės, spėriai artėjančios prie savo vaisingumo viršūnės, šakelių išėjimas.“⁵⁷ To tiesiog nuolankiai prašoma „Troškime“: „Dėl to maloningai parūpinki tai, ko nedavė gamta: ką uždarė, skubiai atidenk ir atidaryki; tai, ko davė šykščiai, savo dosnumo malone išplėski iki daugiau.“⁵⁸

[22]. *VICTORIA* („Pergalė“).

ALLEGORIA. Gemuit & conculcatus est coluber in deserto quasi calamitas nascens post pluuiam in fortitudine calcanei eius. („ALEGORIJA: Sutraškėjo, ir jo kulno stiprybėje buvo sutrypta gyvatė dykumoje tarsi neganda, gimusi po lietaus.“)

Emblemos ikonoje vaizduojama šarvuoto riterio koja, minanti „senąjį šliužą, bjaurų žvėrį, tvano padugnę, gundytoją“. Toks paminto žvėries vaizdavimas dailėje simbolizuoja dvasios pergalę prieš velnią, šėtoną, blogį, kitaip tariant, dorybių pergalę prieš nuodėmes. Pavyzdžiui, Ripa

⁵⁷ *Allegoriae* (1618), E2 versus.

⁵⁸ *Ibid.*

Dvasios pergalės emblema

Nepastovumo emblema

pateikia paniekos prieš blogas aistras simbolį, kuriame vaizduojamas šarvuotas riteris su laurų vainiku, kovojantis su slibinu. Aprašyme jis sako, kad „karys turi būti stiprios dvasios ir dorovingas, nes kovoja tik su žeme šliaužiojančiomis bestijomis, besislepiančiomis tamsiausiuose žemės užkabariuose“⁵⁹. Taip M. K. Chaleckis savo emblema išreiškia pergalę prieš žemiškas aistras ir nuodėmes, padedamas dangaus jėgų: „tegu sutrypia mano priešą tavo dešinė koja tartum gyvatę, iškvėpiančią nuodus, o tavo kairioji – tegu sutrina šnypščiančiosios galvą“⁶⁰.

[23]. *VOLVBILITAS* („Apskritumas“).

ALLEGORIA. Fundamenta mea glabra & velut punctum in gibbo arcus bene inclinati. Ideo sedes mea instabilis & requies mea, fuga interminabilis. („ALEGORIJA: Mano pamatai glotnūs ir lyg taškas gerai išlenkto lanko kuproje. Todėl mano buveinė nepastovi ir mano poilsis – nesibaigiantis bėgimas.“)

Emblemos ikonoje vaizduojamas apvalus daiktas, besilaikantis ant išgaubto tekinto paviršiaus. Apie gyvenimo trapumą kalbanti alegorija ir jos vizuali iliustracija – medžio raižinys – yra siejamas su labai individualiu didiko apmąstymu apie gyvenimo prasmę. Nors tekstinis aprašymas remiasi to laiko žinoma simbolika – akmens riedėjimas nuo olos (greitai lekiančio laiko simbolis), laivo sukiojimas pavėjui (ramaus gyvenimo simbolis), tačiau vaizduojamas kiek neįprastas ir menkai žinomas simbolis, du nuožulnūs paviršiai, susisiekiantys viename taške. Prasmiškai kalbama apie žemišką gyvenimą, kuris turi galimybę susisiekti su Aukščiausiuoju arba

⁵⁹ Ripa (2008), 137–138.

⁶⁰ *Allegoriae* (1618), E3.

Anapusybe, tačiau vaizduojamas ne konkretus simbolis, bet išmąstytas mechanizmas, sukonstruotas dalykas, autoriaus žodžiais, „tekintas rutulys“. Gyvenimas – tai laviravimas ant slidaus paviršiaus, siekiant išlaikyti pusiausvyrą, nes „visi žmogaus darbai – tarsi saikingas rutulio pabuvimas apvalybės taške; rutulio, lekiančio per nuokalnės arba skubančio stačiu keliu. Jie neturi patvarumo iki pat visų amžių sunykimo ir nebus priskirti prie tų, kam davei nesugesti arba stovėti be pakitimo“⁶¹.

Laimingos pabaigos emblema

[24]. *FINIS BEATUS* („Laiminga pabaiga“).

ALLEGORIA. Corpus viri exuuium peregrini. Anima illius columba niuea portans ramum ante faciem throni candentis. Tumulus eius non habet lapidem, caret pompa: laus eius in congregationibus populorum. Quies autem in profundis Abrahæ patris multitudinis. („ALEGORIJA: Kūnas – svetimšalio vyro grobis. Jo siela – baltutėlis balandis, nešąs šaką baltojo sosto akivaizdoje. Jo kapas neturi akmens ir ištaigingumo; jo šlovė – žmonių susibūrimuose. O poilsis – žmonijos tėvo Abraomo gelmėse.“⁶²)

Galima sakyti, kad ši emblemos ikona yra iškalbiniausia, siužetinė. Joje matome du pasaulius – žemiškąjį ir dangaus. Centre vaizduojami atverti dangaus vartai su sostu viršuje, apsupti galingos šviesos, o ant jų tupi galvą pakėlęs erelis su plunksna snape ir žvelgia į viršų, į Dangaus sostą. Tai dvasia, siela, pasiruošusi skristi Anapusyben. Plunksna simbolizuoja sielą, nes per Paskutinį Teismą mirusiojo širdis yra sveriamą lyginant ją su plunksna, kad būtų matyti, ar nuo blogų darbų ji neapsunko⁶³. Prie dangaus vartų, pačioje apačioje, vaizduojamas gulintis žmogus karste su kalaviju pašonėje, tarsi nurodantis, kad tai karines pareigas užėmęs

⁶¹ Ibid., E5 verso.

⁶² Plg. bibliinį mirusiųjų buveinės metaforą „Abraomo prieglobstis“.

⁶³ Biedermann (2002), 416.

asmuo, taigi, pats rašytojas, knygos autorius Chaleckis, kurio plunksna (dvasia) yra nešama amžinybėn.

Trumpai aptarus visas 24 emblemas, galima būtų pasvarstyti apie šių emblemų prigimtį. Akivaizdu, kad Chaleckio „Alegorijos“ galime laikyti sakralaus pobūdžio emblemomis. Pagrindinis jų veikėjas – siela-dvasia, trokštanti nukeliauti į dangų, tad daugumoje emblemų vaizduojamas dangus kaip Amžinoji buveinė (dangaus vartai), Dievas (trikampis, žvaigždė-saulė), siela-dvasia (erelio jauniklis, plunksna, dūmai), žemiškasis gyvenimas (karūna, skeptras, kaulai, karstas) ir jos priešai. Akivaizdu, kad pagrindinis emblemų įkvėpimo šaltinis – Šv. Raštas. Sakraliosios emblemos buvo viena iš emblemų tipų, užgimusių XVII a. pradžioje ir plačiai naudotų tiek sakraliose erdvėse, tiek privačiam pamaldumui. M. K. Chaleckio kūrinys – pirmasis tikėjimo alegorijų išskleidimas nauja literatūros forma, tad ir literatūros istorikai šį kūrinį labiau vertina dėl plastinių menų, t. y. emblemų žanro, ir laiko jį dailėtyros žvilgsnio vertu objektu⁶⁴. Nors lenkų tyrinėtojai jį apibūdino kaip menko meninio lygio medžio raižinius⁶⁵, nurodė embleminių vaizdų hieroglifinę kilmę⁶⁶, tačiau, regis, neįvertino paties kūrinio atsiradimo konteksto ir emblemų savitumo. Šį didiko kūrinį galėtume kartu priskirti ir devocinio tipo literatūros sričiai, privačiam pamaldumui. Tai asmeninė interpretacija ir originalus apmąstymas, nereglamentuotas jokių tikėjimo organizacijų. Devocinės literatūros terminas tik palengva įtraukiamas į mokslinę vartoseną⁶⁷. Reikia nepamiršti, kad Chaleckis gyveno XVII a. 1-oje pusėje, aštriu religinių konfesijų disputų laikotarpiu. Jo tėvas – Dmitrijus Chaleckis – pats dalyvavo sudėtingame Brastos unijos pasirašymo procese, šeima išgyveno jo tikėjimo pakeitimo dramą. Tad jo kūrinys iš dalies yra paties tikėjimo išpažinimas su to laiko erudicijos prieskoniu – „šviežiausia“ kūrybos sritimi, vaizdu ir žodžiu perteikiamais ir sielą gydančiais vaistais.

Visos leidinio emblemos įkomponuotos į stilizuotus apskritus au-galinius rėmus, sujungtus keturiose vietose keturlape gėle. Kas atliko

⁶⁴ Pelc (2004), 187.

⁶⁵ Buchwald-Pelcowa (1982), 43.

⁶⁶ Pelc (2004), 190.

⁶⁷ Ślusarska (2015), 9–51.

tokios aukštos meninės kokybės atvaizdus, nežinoma, tačiau galima kelti mintį, kad juos galėjo atlikti koks nors Vilniaus monetų kalyklos raižytojas, sukūręs gan aukšto meninio lygio grafinius vaizdus. Akivaizdu, „Alegorijų“ raižiniai yra labai vizualūs ir atlikti profesionalaus raižytojo, kuris sugebėjo sukurti išraiškingus simbolius, iš pirmo žvilgsnio ne taip lengvai suvokiamus, bet glaudžiai susietus su tekstu ir jį vienaip ar kitaip atspindinčius.

Šį kūrinių verta palyginti su kitais panašaus pobūdžio XVII a. pradžios leidiniais. Savo paskirtimi labai artimas yra kanauninko Tomo Tretterio parašytas ir iliustruotas meditacinio tipo leidinys „Symbolica Vitae Christi meditatio“ (Brunsbergas, 1612)⁶⁸, skirtas Kristaus gyvenimui apmąstyti. Jis išsiskiria iš to meto spaudinių ne vien simbolinėmis iliustracijomis, bet ir personalizuotais apmąstymais bei meditacijomis. Panašiai galime vertinti ir Vilniuje, Jėzuitų spaustuvėje, taip pat emblemų forma išspausťą leidinį, skirtą šv. Kazimiero dorybėms ir inicijuotą pačios karališkosios šeimos. Veikalas parašytas jėzuito Hieronimo Bildziukevičiaus, išleistas 1610 m. Vilniuje su graverio Tomo Makovskio vario raižiniais⁶⁹.

Su šiuo leidiniu galime sieti ir dvaro poetų kūrybą, pavyzdžiui, kiek vėliau išleistas poeto Juozapo Domanevskio pasaulietinio turinio emblemą „Emblemata niektóre“ (Liubčia, 1623)⁷⁰ ar Zbignevo Morštyno metafizinės meditacijos embleminę kūrybą⁷¹. Chaleckio „Alegorijos“ savo paskirtimi – asmens santykio su tikėjimu – gali būti palygintos su daug vėliau LDK kanclerio Alberto Stanislovo Radvilos parašytu „Pamaldumo diskursu“, pasirodžiusiu 1635 m. Vilniuje, Jėzuitų spaustuvėje⁷². Taigi, čia tik vietinės kūrybos laukas, kuris glaudžiai siejasi su Europoje užgimusia emblemika ir jos įtaka LDK.

Chaleckio „Alegorijos“ neabejotinai sietinos su XVII a. pradžioje Europoje užgimusi „Dieviškosios meilės“ (*Amor Divinus*) temos pro-

⁶⁸ *Symbolica Vitae Christi Meditatio* [1612]. Plačiau apie jį: Chrzanowski (1984); Pelc (2004), 172–180.

⁶⁹ Liškevičienė (2005), 50–55; Maslauskaitė (2010), 108–119, 265–272.

⁷⁰ Pelc (2004), 161–172; Chemperek (2012), 91–110.

⁷¹ Pelc, Pelcowa (2001).

⁷² Radziwill (1635). Aprašyta pagal: Čepienė, Petrauskienė (1979), 122.

veržiu, kurią stipriai veikė krikščioniškų emblemų pirmtakės Georgetės Montenay kūrybos veikalas „Šimtas krikščioniškų emblemų“ (Ciurichas, 1584)⁷³. Mario Praz savo fundamentaliame senųjų atvaizdų tyrime skyrė net atskirą dalį Dieviškosios meilės temai, ją pavadindamas profaniškąja ir sakraliąja meile, ir XVII a. pradžią Europoje laikė meilės emblemų proveržiu⁷⁴. Visuotinį impulsą embleminei raiškai suteikė puikūs meilės emblemų įvaizdinimai, tapę viena iš olandų nacionalinės literatūros forma⁷⁵ – tai Otto van Veen knyga *Amorum Emblemata* („Meilės emblemos“, Antverpenas, 1608)⁷⁶ ir Danielio Heinsijaus *Emblemata Amatoria* („Meilės emblemika“, Amsterdamas, 1608)⁷⁷. Galime daryti prielaidą, kad tuo metu studijavęs Chaleckis tikrai jas turėjo žinoti ir matyti, juolab kad jo sukurtas veikalas yra iš pirmųjų bandymų savitai apmąstyti asmeninį santykį su Dievu.

Taigi, pamaldumo apmąstymas tapo gyvu XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios literatūriniu reiškiniu, o dėl emblemos proveržio įgijo ir patrauklią – žodžio ir vaizdo – formą. Galima sakyti, Vilniuje, Mamoničių spaustuviėje, išspausdinta knyga tapo aptariamojo didiko Mikalojaus Kristupo Chaleckio visų studijų ir kelionių, Vakarų Europos literatūros, emblemikos ir to meto galvosenos esencija, pirmąją drąsia, visiškai individualia ir originalia tikėjimo išpažinimo ir jo apmąstymo raiška Lietuvoje. Svarbu ir tai, kad „Alegorijos“ yra išleistos Vilniuje didiko lėšomis be to laiko spaudiniams būdingos knygos dedikacinės dalies ir yra ne jėzuitiškos tradicijos kūrinys. Tai didiko sukurtas ir skaitytojui pateiktas nedidelio formato meditacinio pobūdžio inovatyvios formos religinių apmąstymų spaudinys, skirtas asmeniniam pamaldumui ir viešas savo tikėjimo išpažinimas, taip pat vienas pirmųjų sakralinių emblemų pavyzdžių LDK.

⁷³ Montenay (1571). Lotyniškas leidimas: *Georgiae Montanae Nobilis Gallae Emblematum Christianorum Centuria Cum eorundem Latina interpretatione – Cent Emblemes Chrestiens de Damoiselle Georgette de Montenay*, Tiguri, 1584; pagal Praz (1964), 431.

⁷⁴ Praz (1964), 83–168; Pelc (2004), 185–196.

⁷⁵ Praz (1964), 83–168.

⁷⁶ [Veen] (1608). Aprašyta pagal: Praz (1964), 523.

⁷⁷ [Heinsius (1608)] ir daugelis vėlesnių šios knygos leidimų, aprašyta pagal: Praz (1964), 365.

Šaltiniai ir literatūra

- Alciato A., *Il libro degli Emblemi: secondo le edizioni del 1531 e del 1534*, introduzione, traduzione e commento di M. Gabriele, (Ser. *Classici*, 74), Milano, 2009.
- Biedermann H., *Naujasis simbolių žodynas*, Vilnius, 2002.
- Bojeris L., *Karolomachija*, vertė B. Kazlauskas, Vilnius, 1992.
- Buchwald-Pelcowa P., *Emblematy w drukach polskich i Polski dotyczących XVI-XVIII wieku: bibliografia*, Wrocław [etc.], 1981.
- Chrzanowski T., *Działalność artystyczna Tomasza Tretera*, Warszawa, 1984.
- Chemperek D., Emblemata niektóre (1623) Józefa Domaniewskiego – pierwszy w Wielkim Księstwie Litewskim cykl niepanegirycznych emblematów świeckich, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 33, 2012, p. 91–110.
- Čepienė K., Petrauskienė I., *Vilniaus akademijos spaustuvės leidiniai 1576–1805. Bibliografija*, Vilnius, 1979.
- Davidson P., The Flaming Heart of St. Edmund Campion, *Emblematic Images and Religious texts. Studies in Honor of G. Richard Dimler, S. J.*, edited by P. F. Campa and P. M. Daly, (ser. *Early Modern Catholicism and the Visual Arts Series*, vol. 2), Philadelphia, 2010, p. 47–50.
- Dietz F., Stronks E., German Religious Emblems As Stimuli of Visual Culture in the Dutch Republic, *Church History and Religious Culture*, vol. 91. 3–4, 2011, p. 349–375.
- Georgiae Montanae Nobilis Gallae Emblematum Christianorum Centuria Cum eorum Latina interpretatione – Cent Emblemes Chrestiens de Damoiselle Georgette de Montenay*, Tiguri, 1584.
- Grigioni E. G., *Schola Cordis. Amore sacro e profano, devozioni, pellegrinaggi, preghiera, attraverso il simbolismo del cuore in immagini e oggetti europei Secoli XVII-XX prima metà*, Ravenna, 2000.
- Halecki O., Chalecki, Mikołaj Krzysztof, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 3, Kraków, 1937, p. 251–252.
- [Heinsius D.], *Emblemata amatoria: iam demum emendata*, Amsterodami, 1608.
- Henkel A., Schöne A. (hrsg.), *Emblemata: Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jabrunders*, Stuttgart, Weimar, 1996.
- Hoyerus M., *Flammulae Amoris S. P. Augustini Versibus et Iconibus exornatae*, Antverpiae, 1639.
- Iljaszewicz T., *Drukarnia domu Mamoniczów w Wilnie (1575–1622)*, Wilno, 1938.
- Koženiauskienė R., *XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, Vilnius, 1990.

- Liškevičienė J., Cenzūra ugnimi: Brastos Biblijos antraštinio lapo ikonografija, *Vaizdo kontrolė*, (ser. *Dailės istorijos studijos*, t. 6), sud. E. Grigoravičienė, Vilnius, 2014, p. 34–62.
- Liškevičienė J., Didikas Mikalojus Kristupas Chaleckis ir jo literatūrinis palikimas, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 40, 2015, p. 85–116.
- Liškevičienė J., *Mundus emblematum: XVII a. Vilniaus leidinių iliustracijos*, Vilnius, 2005.
- Maslauskaitė S., *Šventojo Kazimiero atvaizdo istorija XVI–XVIII a.*, Vilnius, 2010.
- [Montenay, Georgette de], *Emblemes, ou Devises Chrestiennes, Composees par Damoiselle Georgette de Montenay*, 1571.
- Nowaszczuk, J., Skwara, M. (oprac.), *Mikołaj Krzysztof z Chalca Chalecki Kompendium Retorycznie*, przekład J. Nowaszczuk, (ser. *Uniwersytet Szczeciński. Rozprawy i Studia*, t. 739), Szczecin, 2009.
- Patiejūnienė E., *Brevitas Ornata: Mažosios literatūros formos XVI–XVIII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius, 1998.
- Pelc J., *Obraz-słowo-znak. Studium o emblematy w literaturze staropolskiej*, Wrocław [etc.], 1973.
- Pelc J., Pelcowa P. (opr.), Z. Morsztyn, *Emblemata*, Warszawa, 2001.
- Pelc J., *Słowo i obraz: na pograniczu literatury i sztuk plastycznych*, Kraków, 2002.
- Pelc J., *Barok: epoka przeciwnieństw*, Kraków, 2004.
- Praz M., *Studies in Seventeenth-Century Imagery. Second edition considerably increased*, (ser. *Sussidi eruditi*, t. 16), Roma, 1964.
- Radziwiłł S. A., *Discurs nabożny z kilku słow wzięty o Wystawieniu Naswiętszey Panny Bogarodzicy MARIEY*, w Wilnie, Roku 1635.
- Ripa C., *Ikonologia*, przełożył I. Kania, Kraków, 2008.
- Symbolica Vitae Christi Meditatio, Thoma Tretero, Custo: et Canon: Varmien. Auctore. Nunc primum edita*, Brunsbergae, Anno Domini M.DC.XII [1612].
- Ślusarska M., Literatura dewocyjna – problem definicji, *Staropolska literatura dewocyjna: gatunki, tematy, funkcje*, (ser. *Staropolskie teksty paraliterackie*), pod red. I. M. Dackiej-Górzyńskiej i J. Partyki, Warszawa, 2015, p. 9–51.
- Šventasis Raštas. Senasis Testamentas*, vertė J. J. Skvireckas, Vilnius, 1990.
- The book of Saints: A Dictionary of Servants of God canonized by the Catholic Church*, London, 1966.
- [Veen, Otto van], *Amorum Emblemata, figuris aenis incisa Studio Othonis Vaeni Batavo-Lugdunensis*, Antverpiae, 1608.
- [Veen, Otto van], *Amoris Divini Emblemata Studio et Ære Othonis Vaeni concinnata*, Antverpiae, 1615.

Jolita Liškevičienė

Eye Remedy, or *Allegories* by Nicolaus Christophorus Chaletzki⁷⁸

Summary

The article presents an iconographic interpretation of one literary work and, based on the analysis of its textual parts, examines the relationship between the image and text. The book *Allegories*, written and published by Nicolaus Christophorus Chaletzki, the nobleman of the Grand Duchy of Lithuania, has never been researched and analysed in more detail. The title page of the copy of *Allegories* kept in the Ukrainian National Scientific Library named after V. Stefanyk, Lviv, contains a note left by an unknown reader: *Non lectore tuis opus est sed Apolline libris /Vel teipso q[uo]d ais si tamen ipse scias* (Your books require not a reader, but Apollo or yourself, as you speak of things known only to yourself). He implied the book was hardly understandable even to a reader of its own time and asked for Apollo, who could explain the meanings hidden in it.

Chaletzki's *Allegories* is a collection of personal prayers-wishes, consisting of 24 allegories of images and texts, published in Vilnius, Leon Mamonicz Printing-House, 1618. Due to its unusual form, the publication falls beyond the context of its time, with symbolic engravings combined with texts, and its literary genre balancing between an emblem, devotional literature and confessions of faith. How can be defined the genre of the personal reflections by the nobleman – original prayers-pleas, spiritual aspirations dedicated to God?

The literary work by Chaletzki is the first presentation of religious allegories through a new literary form, and it is more estimated by researchers due to its genre of emblems. It can be also ascribed to the area of devotional literature, private piety. It is a personal interpretation and original contemplation, not limited by any religious organization. The lifetime of Chaletzki coincided with the period of sharp disputes between confessions by the end of the 16th – the beginning of the 17th century. His father Dmitri Chaletzki took part in the complicated process of ratification of the Union of Brest, so the family witnessed his personal drama of changing faith. Therefore, the *Allegories* is partly the confession of faith by the author himself with the erudition flavour of the time – the “freshest” area of creation, the visual and verbal “remedy” for the soul.

⁷⁸ The article was prepared according to the Researcher Teams' project *Allegories and Emblems in Credo of Nicolaus Christophorus Chaletzki* funded by the Lithuanian National Research Council (Agreement No. MIP-035/2015).

Contemplation of piety was a vivid literary phenomenon of the end of the 16th – the beginning of the 17th century, and due to the use of emblem it obtained an attractive form of word and image. The book published in Vilnius became the quintessence of Chaletzki's studies and journeys, Western European literature, emblematic expression and thought of the time, the first bold, individual and original rendering of confession of faith and its reflection in Lithuania. It is the publication of religious contemplations of small format, meditational character and innovative form, one of the first examples of sacred emblems in the Grand Duchy of Lithuania, written and presented to readers by the nobleman.